

MAGYARORSZÁG TEHETSÉGTÉRKÉPE.

I.

Földünk szellemi, kulturális térképe nem mindenütt egyforma. Nemcsak a földrajzi alakulatok mutatnak helyenkint igen különböző magasságokat, hanem a szellemi élet is hol égbetörő ormokban csúcsosodik ki, hol pedig mocsaras mélységekben laposodik el. A szellemi színvonalnak e lényeges különbségei pedig éppoly kevésbé magyarázhatók a pusztá véletlennel, mint a hegyek, völgyek, síkságok eloszlásai. De nem magyarázható mindig a kultúrának e rendkívül különböző megoszlása a pusztá *környezethatással*, földrajzi, klimatikus, megélhetési viszonyokkal, közlekedési lehetőségekkel sem. Ezeknek lehet ugyan jelentékeny szerepük a kultúra kifejlődésében. Hiszen pl. a sarkvidék zord klímája nyilván sokkal kedvezőtlenebb a kultúra kifejlődésére, mint a Földközi-tenger környéke. Ámde, ha csupán ilyen földrajzi adottságok határoznák meg a kultúra színvonalát, akkor a szellemi élet színvonalának eloszlása nyilván állandó maradna kezdettől fogva mindaddig, amíg a földrajzi adottságok meg nem változnak. Már pedig a kultúra színvonala nemcsak helyenkint különböző, hanem az idővel is lényegesen módosul, ugyanazon helyen is koronként lényegesen különböző lehet. Az ókori kultúrák kimagasló középpontjai helyén ma nagyjából szellemi laposság terjeszkedik és a kultúra csúcspontjai eltolódtak oda, hol annak idején sötét barbárság honolt. Asszíria, Babilónia vagy Egyiptom már rég elvesztették vezetőszerepüket a kultúra terén és Perikles Görögországára néhány századnyi ragyogás után balkáni sötétség borult. Észak-Amerika, Dél-Afrika vagy Ausztrália pedig szinte a szemünk láttára az utolsó századok folyamán emelkedtek az addig szinte ismeretlen, sötét mélységből csaknem az európai kultúra színvonalára.

A földrajzi viszonyok e területeken a történelmi idők óta

lényegesen nem változtak. A Balkán földrajzi adottságai, a kis-ázsiai partvidék és szigetvilág pompás tagoltsága, a görög ég festői ragyogása most is csak olyan, mint Perikies idejében. És az ókori kultúra egyéb központjainak földrajzi alakulatai sem lényegesen mások most, mint évezredekkel ezelőtt. Viszont az Újvilág és Afrika kultúrvidékei sem kedvezőbbek földrajzilag most, mint legsötétebb kultúrátlanságuk korában. Lényegesen megváltozott azonban mind e vidékeken az *ember*, a *lakosság*, ennek tehetsége, kultúrérzéke, hajlama, átöröklési anyaga. Ez nincs úgy évtizezredekre egy helyhez kötve, mint a hegyek, folyók, tengerpartok, hanem úgyszólván állandóan változik, vándorol, keveredik. Az antik kultúra szülőföldjén ma már nem Perikles hellénjeinek vérszerinti utódai, tehetségüknek, öröklődő hajlamaiknak hordozói laknak, hanem egyéb «barbár» népek utódai telepedtek a görög szellemóriások kidőlt családfáinak helyébe. Az Újvilág új kultúráját sem a benszülött őslakók hozták létre, hanem a csak nemrég bevándorolt idegenek. Ahol tehát a kultúra, a szellemi élet színvonala megváltozott, azt elsősorban az emberanyag változása hozta magával. Minden kultúra lehanyatlík az emberanyag, az öröklődő hajlamok süllyedésével, viszont a szellemi sivárság helyein is fejlett kultúrélet alakulhat ki kedvező bevándorlás, keveredés, kiválasztódás útján. Tehát valamely lakosság tehetsége vagy tehetségiánya nem szükségképpen örökös, megváltozhatatlan, és az egyideig tartó kultúrátlanságot nagyarányú fellendülés, majd ezt rohamos hanyatlás követheti.

A kultúrák, a szellemi élet azonban nemcsak fokozatban, hanem minőségben is különbözhetnek egymástól. Így minőségileg is lényegesen más jellegű volt az egyiptomi, babiloni, asszír, hindu vagy a görög kultúra. E minőségi különbségek kialakulásánál szintén egyik leglényegesebb tényező a lakosság veleszületett hajlama, öröklődő tehetsége.

A kultúra, a szellemi élet tehát elsősorban az emberanyag veleszületett tehetségétől, öröklődő rátermettségétől függ. Mindamelllett, amint téves felfogás a kultúrát tisztán a környezet eredőjeként magyarázni, éppúgy egyoldalúság volna egyes környezethatásoknak nagy fejlesztő vagy gátló szerepét a kultúra terén figyelmen kívül hagyni. A tehetség csak egyik, bár legfon-

tosabb, legnélkülözhetlenebb kelléke a kultúrának. Önmagában azonban elégtelen, ha egyéb körülmények, amilyenek bizonyos földrajzi és történelmi adottságok, politikai viszonyok, gazdasági, társadalmi helyzet, megfelelő népsűrűség, közlekedési lehetőségek stb. a magasabb szellemi életet lehetővé nem teszik. Nyilván más kultúra fejlődhet ki a tartós béke, jólét, kiegyensúlyozott bel- és külpolitikai viszonyok honában, mint a folytonos háborúk, politikai villongások, sorozatos elemi csapások, sovány megélhetési lehetőségek helyén. A lakosság egyenlő átlagtehetsége mellett is igen különböző lesz a tehetséges szülők abszolút száma a sűrűn lakott területeken és a csaknem lakatlan hegyvidékeken, mocsarakon, sivatagokon. A régi települések sokszázados emberanyagából is több tehetség kerülhet ki, mint az újabb települések ma egyébként talán tekintélyes számú lakosságából. Demokratikus viszonyok mellett szintén több tehetség érvényesülhet, mint ahol a nép hatalmas tömegei elzáratnak a magasabb szellemi élet lehetőségétől. Figyelembe kell vennünk továbbá, hogy a biológiailag öröklődő hajlamok, tehetségek mellett a kultúra alakulásában igen nagy szerepe van a szellemi hagyatéknak, az elődöktől hagyományozott kultúrértékeknek is. Régi hagyományos kultúra színhelyén sokkal kedvezőbb lehetőségei vannak a szellemi élet, a tehetség kifejlődésének, mint ahol úttörő munkával új kultúrát kell teremteni. Így pl. több tehetség fejlődhet a régi római limeseken belül levő, ősi kultúrcentrumokban, mint azokon a helyeken, amelyek csak néhány emberöltő óta váltak lakottá vagy kultúrterületté. Mindezeket a tényezőket figyelembe kell vennünk, midőn valamely vidék kulturális színvonalát, a lakosság tehetségviszonyait magyarázni akarjuk.

Különböző vidékek lakosságának átlagos tehetségét egyes kutatók újabban oly módon próbálják megállapítani, hogy vizsgálják, hol, mennyi kiváló egyén született. A szellemi kiválóságok születési helyeinek sűrűsödési pontjaiból azután az illető lakosság nagyobb tehetségére következtetnek. Az így nyert *geniográfiai* vagy *tehetségterképek* minden esetre sok érdekes tájékoztatást nyújtanak az egyes vidékek lakosságának átlagos tehetségére vonatkozólag, de tekintetbe kell vennünk mindig azokat az egyéb tényezőket is, melyek a tehetségek kifejlődését,

érvényesülését lehetővé teszik. Mert hiszen a tehetségiánnyra vagy tehetségbőségre mutató adatok a lakosság veleszületett átlagtehetsége mellett, mint említettük, sok egyéb tényezőtől is függenek. És csak az egyéb tényezők hatásának levonásával kaphatjuk tisztán az eredeti tehetséget.

Egyes esetekben valamely tehetséges egyén *születési helye* merőben esetleges, közömbös dolog és az illetőnek a helyhez semmi egyéb köze sincs, minthogy éppen ott született. Nagy átlagban mégis az egyént születési helyéhez szoros kötelékek fűzik. Rendszerint itt nevelkedett fel, a helynek szelleme, környezethatása érvényesült kifejlődésében, sőt sokszor az elődök hosszú sora vérségileg is e helyhez, annak törzsökös lakosságához köti. Ha vannak is ez alól kivételek, ezek a nagy számokból adódó átlageredményeket kevésbé befolyásolják.

A tehetségterképek összeállításához természetesen igen sok tehetség születési helyét kell tekintetbe vennünk, hogy a nagy számok kiegyenlítő hatása jobban érvényesülhessen. Itt azután nehéz kérdés, hogy kiket vegyünk igazi tehetségeknek. Mert hiszen az egyes tehetségek nyilván nem egyenrangúak és a tehetségeseket az átlagemberektől sem választja el éles határvonal.

A nagyszámú adatnak leggyakrabban használt és legegyszerűbben kezelhető forrásai az egyes *lexikonok*. Feltehető ugyanis, hogy akik a lexikonokba bekerültek, általában a tehetséges egyének közé tartoznak. Mindamellett a lexikonokban való szereplés nem abszolút fokmérője a tehetségnek és főleg a nemzetközi adatok összehasonlítására kevésbé alkalmas. Hiszen nyilvánvaló, hogy a lexikon szerkesztői sokkal több tehetséget ismernek és így minden célzatosság nélkül is többet vesznek fel saját honfitársaik közül, mint az idegenekből. Ezért magától értetődő, hogy amikor pl. *Huntington* az *Encyclopaedia Britannica* alapján állította össze 1600-tól kezdve Európa különböző országainak tehetségbőségét, Nagy-Britannia messze kimagaslott a többi országok közül. De bizonyára hasonlóan kedvező adatokat kapnánk pl. Magyarországra nézve is, ha valamelyik hazai lexikon alapján próbálnánk nemzetközi összehasonlításokat tenni. Mivel pedig minden lexikonban szándékoság nélkül is megkülönböztetett helyet foglal el a szerkesztő, illetve a kiadó hazája, ezért a lexikonok legfeljebb csak egy-

egy ország vagy egy nyelvterület adatainak összehasonlítására alkalmasak.

Egyes kultúrállamok tehetségtérképeit már többen próbálták összeállítani különböző alapon. Így F. C. *Baur* geniográfiai térképe¹ Németország szellemi kiválóságainak születési helyeit tünteti fel a XV. század óta. Eszerint legtöbb kiváló egyén származott Németország középső, nyugati és délnyugati részéről, legkevesebb északról és keletről, főleg pedig az északkeleti részekről. *Odin*² úgy találja, hogy a francia irodalmi kiválóságok származási helye első sorban Paris környéke. *Reibmayr*³ már nagyobb terület tehetségbőségét hasonlítja össze. Szerinte a tehetségek születésében leggazdagabb területek Ausztria, Svájc, Dél-Németország, a Rajnavidék, Belgium és Hollandia, vagyis a legfőbb keveredési zónák. Legkevesebb tehetség származik viszont a Haltetől keletre eső területekről. *Ettis*⁴ Anglia történeti nagyságainak származási helyeit vizsgálva megállapítja, hogy a tehetségek születése szempontjából legkedvezőbb terület Anglia délnyugati része.

Rendkívül nagyszámú adatot dolgoz fel *Giese*⁴ aki a Degener: *Wer ist's?* lexikonból korunk 10.000 vezető egyéniségének születési helyeit hasonlítja össze 60 milliós német nyelvterületre, vagyis Németországra és a szomszédos német nyelvterületekre (Lengyelország, Ausztria és Svájc egy része) vonatkozólag. Megállapításai szerint az említett területen a különféle irányú tehetségekben leggazdagabb a nyugati és a középső rész. Kevesebb tehetség származik már az északi és déli részekről, legkevesebb pedig a keletiekéről. Délen aránylag a művészetek, főleg a zene terén mutatkozik legtöbb kiválóság, legkevesebb pedig a katonai tehetségek köréből. Északon viszont inkább a politikai, közigazgatási, főleg pedig a katonai kiválóságok születtek nagyobb arányban és legkevesebben a zenei tehetségek közül.

¹ Geniographische Karte Deutschlands. Stuttgart, 1867.

² Genése des grands hommes, gens des lettres fran9ais modernes. 2 köt. Paris—Lausanne, 1895.

³ Die Entwicklungsgeschichte des Talents und Genies. 2 köt. Lehmann, München 1908. I. köt. 464 kk. 1.

⁴ A Study of British Genius. London, 1904.

⁵ Die öffentliche Persönlichkeit. J. A. Barth, Leipzig, 1928.

*Kretschmer*¹ a tehetség és faj viszonyának kérdésével kapcsolatban szintén nagyobb területet, egész Európát hasonlítja össze a tehetségek származási helyeinek szempontjából. Kretschmer a tehetséges fajok keveredési területeit találja tehetségekben leggazdagabbnak. Ilyenek Flandria, Franciaország nagy-része, a német nyelvterület középső és déli része, tehát általában az alpesi és az északi faj keveredési területei, továbbá Anglia déli része, Észak- és Közép-Itália, ahol főleg az északi, alpesi és a mediterrán fajok keverednek. Már kevesebb tehetség született egyes tisztább fajú területeken, amilyenek az északi fajú Skandinávia, Anglia és Németország északi része, valamint a viszonylag tiszta mediterrán fajú Spanyolország, Franciaország és Itália déli része, továbbá a Földközi-tenger nagyobb szigetei. Még kevesebb tehetség található a viszonylag tiszta vagy északival kevert balti fajú területeken, mint Németország északkeleti részén, Lengyelországban és Oroszországban. Feltűnően szegény pedig a tehetségekben a viszonylag tiszta dinári fajú Balkán. Az alpesi és az északi faj keveredési területein fejlődött ki a hűvösebb, komolyabb gótika, mely innen észak felé terjedt. Viszont a melegebb, mozgékonyabb barokkművészet az alpesi fajú, valamint az alpesi és mediterrán keveredési területeken fejlődött ki. A művészi, különösen a zenei tehetségekben főleg az alpesi és az alpesi-mediterrán, továbbá az alpesi-északi területek gazdagok. A katonai, politikai, technikai és gazdasági tehetségek születési helyeinek sűrűsödési pontjai viszont északabbra esnek (Anglia, Észak-Németország, valamint a relatíve északi fajú Észak-Amerika). A filozófiai és a drámai tehetségek szintén inkább a középeurópai öv északi feléről származnak (Locke, Hume, Descartes, Kant, Herder, Herbart, Schopenhauer, továbbá Shakespeare, Corneille, Voltaire, Kleist, Hebbel). A költői-filozófiai tehetségek születésének Németországban két sűrűsödési pontja van: Szászország és Württemberg.

E megállapításoknál azonban a szerzők nem veszik kellően figyelembe a tehetségbőség vagy tehetséghiány okának többféleségét, hanem azt tisztán az illető lakosság vagy faj nagyobb

¹ Geniale Menschen. Springer, Berlin, 1931. 2. kiad.

átlagtehetségére vezetik vissza. Az egyéb tényezők természetesen nehezebben mérlegethettek, nem mutathatók ki exakt számszerűséggel, mint a tehetséges szülöttek száma, pedig ez utóbbi nyilván sokszor egyéb tényezőknek is függvénye, úgyhogy pusztán a tehetséges szülöttek számából legfeljebb csak hozzávetőlegesen, bizonyos valószínűséggel következtethetünk a lakosság átlagtehetségére.

Hazánkra vonatkozólag szintén találkozunk néhány hasonló próbálkozással. Így *Pintér* Jenő Magyar irodalomtörténete¹ közöl egy térképet, mely 156 magyar írói tehetség születési helyét tünteti fel. Nagyobb számú, 355 adatot dolgoz fel Gaál János: Magyar írók születéshelyeinek térképe (Polg. Isk. Tanárképző Főisk., Szeged), mely azonban nem tétetett közzé. E térképeken a tehetséges magyar írók születési helyei nagyrészt a magyar nyelvterületen oszlnak el különféle sűrűsödési pontokkal, amelyek értékelése azonban hiányzik.

Szirmayné, Pulszky Henriette: Hol született a legtöbb magyar szellemi kiválóság? c. érdekes dolgozata² különféle magyar kiválóságok születési helyeit vizsgálja. 200 nevet tüntet fel, melyek közül 124 költő és író, 47 tudós, politikus vagy feltaláló, 23 festő vagy szobrász, 6 zeneszerző. Nem egészen indokoltan egy családból csak egy híres egyént vesz fel. Térképet nem közöl, a születési helyeket is csak megyék szerint tünteti fel. A dolgozatban 46 vármegye szerepel. Egy-egy megyére tehát átlag 4—5 (pontosabban 4 3) tehetség jut. E megyék között nem szerepel Dunántúlon Mosón, a felvidékiek közül Abaúj, Árva, Bars, Esztergom, Liptó, Máramaros, Turóc, az alföldiek közül Csanád, Erdélyből Beszterce-Naszód, Csík, Fogaras, KisKüküllő, Nagy-Küküllő, Maros-Torda, Szolnok-Doboka, KrassóSzörény vármegye, amelyekben tehát egy sem született a felvett 200 magyar kiválóság közül. Feltűnően csekély számú tehetséget mutat ki még Szolnok, Hajdú, Szabolcs, Békés és Csongrád megyékből és Szegedről, vagyis az Alföld szívéből, ahol a magyarság zárt tömegben él. Viszont az átlagos 4—5 kiválóságnál jóval több származik a következő megyékből:

¹ II. köt. Budapest, 1928.

² Statisztikai Tudósító 1935 dec. 18. sz.

Dunántúlon Fejér, Komárom, Veszprém, a Felvidéken Pozsony és Nógrád, az Alföldön *Pest megye*, Erdélyben Kolozs, Szilágy megye. És feltűnően sok zseni szerepel a tipikus nyelvi határterületekről, amilyenek Bihar, Szilágy, Nógrád és Pest megye. A szerző ebből arra a következtetésre jut, miként már Reibmayr és Kretschmer is, hogy a zsenik száma legtöbbször fordított arányban áll a törzs tisztavérűségével és lakóhelyéhez való ragaszkodásával. Vagyis a legtöbb zseniális ember azokból az országrészekből származik, amelyekben legerősebb a fajkeveredés. Ennek megállapításához azonban nem látszik megfelelőnek az a kiindulási alap, hogy szerzőnk elsősorban a «f aj magyar» kiválóságokat igyekezett egybefoglalni, ezért tudatosan kihagyott egy sereg Magyarországon született, de idegen eredetű kiválóságot, amilyenek Thán, Lotz, Liezen-Mayer, Keleti stb. Névsora egyébként távolról sem mondható teljesnek, amit különben a szerző is megjegyez. Ily csekély számú adatból minden következtetés is inkább csak útmutatásul szolgál.

Jóval több magyar tehetséget dolgozott fel *Hantos Gyula*.¹ Hogy minél terjedelmesebb névsorhoz jusson a magyar kiválóságok minden fajtájából, a *Pallas Nagy Lexikont* (I—XVIII. kötet, Budapest, 1893—1900) vette alapul. Ebből összeállította mindazon egyének születési helyét, akikről a lexikon legalább 6 sor adatot közöl, valamint azt is, hogy kiről hány sor van a lexikonban. Így nyert összesen 5335 adatsort. Ezeket az adatokat azután érdekes, egyéni módon vitte térképre. Ugyanis a tehetségek számán kívül iparkodott a tehetségek nagyságát is feltüntetni. Ennek mértékéül pedig azt vette, hogy kiről hány sort írt a lexikon. Így minden kiválóság annyi négyzetmüliméter nagyságú fekete négyzetet kapott a születési helyén, ahányszor két sor van róla a lexikonban. A több kiválóságot adó községek négyzeteit egymás mellé rajzolta, de nem egy tömbben egyesítve, hanem bizonyos közők beiktatásával. Így megállapítható, hogy a különböző nagyságú négyzetekből létrejött alakzatok hány és milyen rendű tehetséget jelölnek.

Az így nyert térképen a tehetségek születésének igen érde-

¹ Magyar tájak — magyar kiválóságok. A szerző kiad. Budapest, 1936.

kes sűrűsödési és ritkulási helyei mutatkoznak. Így pl. Budapesten mintegy háromszor annyi kiválóság született, mint amennyi itt a tehetségek születésének egyenletes eloszlása mellett várható volna. Itt azonban a szerző is figyelmeztet arra, hogy a városok magasabbrendű kultúrlehetőségeiknél fogva nagy mértékben megkönnyítik az ott született, illetőleg felnevelkedett tehetségek kialakulását és legalábbis az átlagkiválóságok valószínűsítő megalapjait. A legtöbb művelődési lehetőséget pedig éppen a főváros ad és e tekintetben összehasonlíthatatlan fölényben van a falusi településekkel szemben. Egyébként — mint a szerző megjegyzi — 1900-ban Budapestnek több lakosa volt, mint Pozsony, Kolozsvár, Nagyvárad, Szeged, Debrecen, Komárom, Kassa, Miskolc, Eperjes, Győr, Székesfehérvár, Kecskemét, Arad, Baja és Temesvár városoknak együttvéve. Ha azonban e városok tehetségfoltjait összeadjuk, mellette Budapest nagy foltja aránylag kicsinynek fog feltűnni.

Érdekes továbbá, hogy az Alföldön néhány sűrűsödési hely mellett hatalmas üres foltok tátonganak. Az Alföld — mondja szerzőnk — szellemiekben is olyan, mint a vízellátásban. Nem csobog benne ezer forrás, de néhány artézi kút vize gazdag sugárban tör elő. Valószínűtlen, meglepő, magukban álló kivirágzások földje ez a sokszor elpusztított és ritkán felkarolt országrész. Nagy fehér foltok mutatkoznak továbbá a határok felé, a nemzetiségek lakta területeken, főként a rutén és román vidékeken. Így pl. a hatalmas Máramaros vármegye vagy Krassó-Szörény vármegye, továbbá Beszterce-Naszód és Fogaras vármegye csaknem teljesen üres. A nemzetiségi kapcsolatokkal szerzőnk egyébként nem igen foglalkozik. Megjegyzi azonban, hogy a kiválóságok nem ott fejlődnek leginkább, ahol a magyarság többségben van, hanem ahol a magyarság hagyományos, időben minél mélyebb gyökerű, zavartalan kultúrmúltsal rendelkezik, még ha ez a magyarság egy nemzetiségi tengerben süllyedő sziget is. Döbbenetesen mutatkoznak továbbá a térképen a török-kori pusztítás határai, sőt fokozatai is. Viszont egyes püspöki székhelyek (pl. Vác) és régi kultúrközpontok (Nagyszombat, Tata, Eperjes) művelődési jelentősége sokkal nagyobbak mutatkozik, mintsem a lakosság szám alapján érthető volna.

Szerzőnk egyébként a térkép adatait emberföldrajzi, táj-

kutatási szempontból iparkodik kiértékelni. Azt vizsgálja, hogy melyik táj mennyi, milyen tehetséget adott a magyarságnak és hogy ez miként függ össze a táj jellegével.

A rendkívül alapos és érdekes munka leggyöngébb pontja az, amit a szerző is elismer, hogy a tehetség fokát a lexikon soraival méri. Ez utóbbi ugyanis nagyrészt a szerkesztők, illetőleg szerzők tájékozottságától, egyéni értékelésétől, bőbeszédűségétől vagy tömörségétől, továbbá az illető tehetségek életének többé vagy kevésbé mozgalmas voltától, illetőleg életkorától függ. Viszont el kell ismernünk, hogy a kétségtelenül igen különböző tehetségfokok pontos, objektív megállapítására egyéb módszer sem látszik kielégítőnek.

II.

Saját vizsgálataimmal Magyarország tehetségterképére vonatkozólag már készen voltam, amikor Hantos Gyula hasonló módszerű vizsgálatairól értesültem, úgyhogy az ő eredményei az én eljárásomat nem befolyásolhatták, csupán értékes támpontokat nyújtottak saját munkám ellenőrzésére. A születési hely adatait Hantoshoz hasonlóan én is lexikonból, és pedig a *Révai Lexikon* I—XXI. (1911—1935) köteteiből vettem. Tekintetbe vettem mindazokat a tehetségeket, akik a lexikon szerint a Trianon előtti Magyar-Birodalomban születtek. Így kaptam összesen 3864 tehetséget a XV. századtól a XX-ig. A legtöbb természetesen a XIX. századból származik. (Pontosabban: XV. sz. 4, XVI. sz. 42, XVII. sz. 65, XVIII. sz. 370, XIX. sz. 3335, XX. sz. 48.) Minthogy a születési hely olykor teljesen esetleges, elkerülhetetlenül kimaradt munkámból néhány külföldön született rendkívüli magyar tehetség, mint pl. Széchenyi István gr. vagy Apponyi Albert gr. is, kik tudvalevőleg Bécsben születtek.

Tekintetbe vettem továbbá a tehetségek minőségét is. E szempontból a tehetségeket négy csoportba osztottam, mind-egyiket külön jellel jelölve. Ezek: tudományos tehetség (f), művészi tehetség (x), politikai és katonai tehetség (v), végül gazdasági tehetség (A). Minden egyes tehetséget e jelek közül a megfelelővel jegyeztem fel a térképen születéshelyének neve

mellé és pedig a jelek áttekinthetősége végett feketével jelölve a helységneveket, pirossal a tehetségeket. Minthogy pedig a tehetségek száma, mint említettem, nagy mértékben függ a népsűrűségtől, illetőleg a lakosság számától, ezért az egyes helységek neve mellett a relatív tehetségbőség hozzávetőleges jelzésére feltüntettem az illető község lakosainak számát az 1910-i népszámlálás alapján. E népszámlálás adatait azért tartottam legmegfelelőbbnek, mert az ez után születettek még nem igen kerülhettek a lexikonba. A helységnevek mellett egyúttal rövidítve jeleztem a lakosság nemzetiségi jellegét is, ami a nemzeti-egyi kapcsolatok vizsgálata céljából látszott kívánatosnak.¹

Az így nyert térkép alapján megpróbálkoztam az adatok kiértékelésével, a tehetségek megoszlásának magyarázatával, okainak kutatásával. Minthogy pedig az okok sokfélék lehetnek, igyekeztem az összes lehetséges okokat tekintetbe venni.

Itt mindjárt megjegyzem, hogy a *tehetségek minőségének* eloszlása terén nem sikerült semmi határozott szabályszerűséget megállapítanom. úgy látszik, erre vonatkozólag hazánkban a különböző vidékeknek semmi különös befolyása nincs.

A tehetségek abszolút sűrűsége azonban térképemen szintén igen változatosan oszlik meg. Egyenletes megoszlás egyébként már a népsűrűség egyenlőtlensége miatt sem várható, összehasonlítva térképemet hazánk *népsűrűségi térképével*, a lakatlan vagy gyéren lakott területek természetesen a tehetség-térképen is üresek maradtak. Mindamelllett a népsűrűség és a tehetségsűrűség nem mutatnak teljes megegyezést, ami arra vall, hogy a tehetség sűrűsége a népsűrűségen kívül egyéb tényezőktől is függ.

Lehetne itt egyéb okként a *faji* adottságokra gondolnunk. Hazánkról azonban részletes faji térkép nincs, sőt ilyen lakosságunk nagyfokú antropológiai, faji kevertsége miatt nem is igen állítható össze. Ezért az ilyesféle összehasonlítást kénytelen voltam mellőzni.

Hazánk lakosságának *nemzetiségi, néprajzi, anyanyelvi* megoszlására vonatkozólag már több részletes térképpel rendelke-

¹ Az itt mellékelt térkép költségkímélés végett leegyszerűsített és kicsinyített átdolgozása eredeti térképemnek.

zünk. Ilyenek pl. az újabbak közül *Bátky—Kogutowicz*: Magyarország néprajzi térképe település és lélekszám szerint, valamint ennek *Dörre—Lux-féle* egyszerűbb kiadása, továbbá *Teleki*: Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján (a híres (carte rouge), melyek a trianoni béketárgyalásokkal kapcsolatban készültek. Mindegyik egyúttal a népsűrűséget is jelzi. E térképeket összehasonlítva tehetségterképünkkel, úgy találjuk, hogy aránytalanul kevés tehetség származik a szerb, román és rutén területekről, valamivel több a szlovák és német területekről. A legnagyobb relatív tehetségbőséget azonban nem is a legtitisztább magyar településű alföldi részek mutatják, hanem inkább a nemzetiségileg vegyes, kevert lakosú területek, mint a Dunántúl, a Felvidék és Erdély egyes részei.

E megoszlást azonban ismét nem lehet tisztán a nemzeti-ségi viszonyokkal magyarázni, mert hiszen pl. a Délvidék nemzeti-ségi viszonyokra és a nemzetiségek keveredésére való tekintet nélkül mindenütt meglehetősen szegény tehetségekben. Ez ismét további okok kutatására késztet.

Meglepő megegyezést mutat a tehetségek sűrűségének megoszlása az *iskolák* sűrűségének eloszlásával, amit tehetségterképünk és *Sípos*: Magyarország tanügyi térképe. Népiskolák. (Vallás- és közokt. minisztérium, 1933.) összevetéséből, sajnos, csak Csonka-Magyarországra vonatkozólag, megállapíthatunk. (Nagy-Magyarországra vonatkozó hasonló térkép tudomásom szerint nincs.) Ebből az összehasonlításból kitűnik, hogy pl. Dunántúlon a tehetségek éppúgy, mint az iskolák, meglehetősen egyenletesen oszlanak el. Az Alföldön viszont a tehetségterkép nagy fehér foltjainak helyén az iskolatérkép is ürességet mutat. Alföldünkön csak ott mutatkozik nagyobb tehetségbőség, ahol az iskolák is sűrűbben tömörülnek. Ilyenek Szeged, Nagykovács, Szentes, Kalocsa, Kecskemét, Debrecen, Baja stb. Ebből indokoltan következtethetünk arra, hogy a tehetségbőség, ha nem is egyedül, de nagy mértékben függ az iskolázási lehetőségektől, általában a kulturális intézményektől. Nem is várható, hogy ama tanyai magyar gyermekek közül, akik több óra járásnyira vannak a legközelebbi rozzant tanyai iskolától, ugyanannyi tehetség fejlődjék ki, mint azok közül a városi gyermekek közül, kik közvetlen közelükben találják a legkiválóbb tanügyi intéz-

ményeket. Az alföldi magyarság tehetségiánya tehát nyilván elsősorban az Alföld tanügyi elmaradottságának következménye. Hiszen megfelelő iskolák nélkül a legnagyobb tehetség is parlagon hever, észrevétlen marad.

Iskolák, tanügy, kultúrintézmények viszont szoros kapcsolatban vannak az illető vidék történeti fejlődésével. Az Alföld pedig két évszázaddal ezelőtt, a törökök kiűzése után szinte lakatlan pusztaság volt, ahol újra kellett lassankint életet és kultúrát teremteni. E friss kultúrájú, hagyományokkal alig rendelkező területek a szellemi élet szempontjából nem versenyezhetnek ama vidékekkel, melyek még a középkorból származó kultúrintézményekkel dicsekesznek. Egyébként Alföldünk a legújabb időkig szinte mostohagyermek volt a magyar tanügyi kormánynak. Kormányaink részben nemzetiségi érdekből elsősorban arra törekedtek, hogy a nemzetiségi vidékeket lássák el minél több és minél kiválóbb iskolával, miközben a színmagyar Alföldet nagyon is elhanyagolták. De az Alföld népe sem járt nagyon kedvében a magyar kormányoknak folytonos ellenzékieskedésével. Már pedig egy-egy új iskola létesítése sokszor bizony attól függött, hogy vajjon az illető község kormánypárti vagy ellenzéki képviselőt küldött-e a parlamentbe.

A tehetséget létrehozó *tényezők* vizsgálata szempontjából igen tanulságos az a táblázat, melyet hazánk nagyobb helységeinek *relatív tehetségbőségéről* állítottam össze, keresve azt, hogy az egyes helységekből tízezer lakosra átlag hány tehetséges születt esik. (L. i. táblázat.) Ezt azután összehasonlítottam

1. táblázat. A 10.000 lakosra eső tehetségek száma helységenként.

Újvidék.....	003	Polgár.....	087
Turkeve	0.07	Kunszentmárton.....	0.96
Hajdúböszörmény.....	0.35	Hajdúdorog	1.00
Rákospalota.....	0.39	Hajdúhadháza.....	1.02
Csongrád.....	0.40	Bácsalmás	1.08
Kiskundorozsma.....	0.56	Zsolna.....	1.09
Magyarkanizsa.....	0.58	Mezőkövesd	1.10
Püspökladány	0.61	Nagykikinda	1.12
Újpest.....	0.73	Békés.....	1.12
Endrőd	076	Zólyom	1.13
Battonya	0.77	Salgótarján.....	1.22
Balmazújváros.....	0.86	Gödöllő	1.32

Szabadka	1.37	Szombathely.....	3.87
Békéscsaba.....	1.41	Munkács	4.05
Mezőberény	1.50	Gyulafehérvár	4.30
Beszterce	1.50	Arad	4.33
Jánoshalma	1.59	Szarvas	4.35
Rózsáhegy	1.60	Nagykanizsa.....	4.52
Kiskunfélegyháza.....	1.71	Nagyszeben	4.54
Kiskörös.....	1.73	Brassó.....	4.67
Karcag	1.74	Sátoraljaújhely	4.72
Monor.....	1.75	Szeged.....	4.73
Hajdúnánás.....	1.78	Breznóbánya	478
Törökszentmiklós	1.80	Nagykörös	4.84
Jászapáti.....	1.81	Szentés	4.94
<i>Magyar.Birodalom</i>	1.85	Szekszárd	5.00
Nagybecskerek.....	1.90	Kalocsa.....	5.12
Tótkomlós	1.92	Szatmárnémeti.....	5.16
Mezőtúr.....	1.93	Kisújszállás	5.17
Füzesgyarmat	2.03	Kaposvár	5.38
Gyula	2.05	Nyitra.....	5.48
Kiskunhalas.....	2.05	Zalaegerszeg.....	5.51
Zenta.....	2.06	Kecskemét	5.69
<i>Magyarország</i>	2.10	Igló	5.70
Heves	2.19	Máramarossziget	5.71
Jászárokszállás.....	2.26	Medgyes	5.80
Beregszász	2.32	Marosvásárhely.....	5.90
Berettyóújfalu.....	2.34	Pécs.....	6.12
Cegléd	2.36	Debrecen.....	6.36
Hódmezővásárhely	2.40	Trencsén.....	6.40
Érsekújvár.....	2.46	Eger.....	6.42
Dunaföldvár.....	2.50	Miskolc	6.46
Gyoma	2.50	Losonc.....	6.95
Hajdúszoboszló	2.50	Gyöngyös	7.10
Zombor.....	2.61	Sopron.....	7.14
Nyíregyháza.....	2.61	Ungvár.....	7.68
Jászberény	2.69	Nagybánya.....	7.76
Orosháza.....	2.70	Besztercebánya	8.35
Budafok	275	<i>Budapest</i>	8.39
Abony.....	2.95	Pápa	8.50
Kisvárd.....	3.00	Sárospatak.....	8.64
Makó.....	3.00	Nagyszombat.....	8.66
Szentendre	3.40	Dés	8.73
Lúgos	3.50	Zilah	8.78
Szolnok	3.68	Baja.....	8.97
Sarkad.....	3.72	Pozsony	8.99
Temesvár	3.85	Nagyvárad	9.35

Paks	9.70	Rozsnyó	14.06
Vác	10.13	Komárom.....	14.09
Székesfehérvár.....	10.24	Balassagyarmat.....	15.05
Kassa	10.40	Esztergom	15.65
Selmecbánya	10.53	Eperjes	7.50
Keszthely.....	10.69	Rimaszombat.....	20.25
Kőszeg	10.71	Veszprém.....	20.97
Léva	11.36	Nagyenyed.....	21.25
Magyaróvár	11.40	Lócse.....	21.25
Kolozsvár	11.67	Késmárk.....	28.51
Nagykároly	13.12		

hazánk átlagos tehetségbőségével, vagyis az országban tízezer lakosra átlagosan eső tehetségek számával. E szám a 20,886.487 lakosú (1910) Magyar-Birodalomra, vagyis a szűkebb értelemben vett Magyarországra és Horvát-Szlavonországra együttesen vonatkoztatva 1.85. Minthogy azonban a társországban térképem csak elenyészően csekély, mintegy 20 tehetséges szülöttet tüntet fel, aminek különféle oka lehetséges, hogy ezek a különleges tényezők vizsgálódásomat ne befolyásolják, megfelelőbbnek láttam az átlagot csupán a 18,246.533 lakosú (1910) anyaországra vonatkoztatva alapul venni. Így pedig átlagul 2.1 adódott.

Ezzel az országos átlaggal szemben egyes helységekből meglepően csekély relatív tehetségsszámmal találkozunk. Így *Újvidéken* 0.03, vagyis az országos átlagnak csupán hetvened része, *Turkévén* 0.07, az országos átlag harmincada, továbbá *Hajdúböszörményben* 0.35, *Rákospalotán* 0.39, *Csongrádon* 0.4 tízezerrelék a tehetséges szülöttek száma é. i. t. (*Hatvan* teljesen hiányzik tehetségterképünkről.) Ezzel szemben e szám *Késmárkon* 28.51, vagyis az országos átlagnak közel 14-szerese, *Lőcsén* 21.25, az országos átlagnak több mint 10-szerese, továbbá *Nagyenyeden* szintén 21.25, *Veszprémben* 20.97, *Rimaszombaton* 20.25, *Eperjesen* 17.5, *Esztergomban* 15.65 é. i. t.

A helységek sorrendjét vizsgálva úgy mutatkozik, hogy a tehetségben szegény községek általában újabb településű, mezőgazdasági lakosságú, alföldi helységek. Így *Újvidék* (1910-ben 33-590 lakos) a mohácsi vész idején egy kis telep volt, mely azonban a török hódoltság alatt teljesen elpusztult. Ekkor telepedtek oda szerbek. 1849-ben azonban Jellasich seregének ki-

üzésekor ismét teljesen rombadólt. Lakói többnyire mezőgazdasággal és mezőgazdasági termények kereskedelmével foglalkoznak. Rákospalota (1920-ban 36.008 lakos) egészen új település, melynek 1869-ben még csak 3548 lakosa volt. Lakosai többnyire proletár munkások. Hasonló jellegű Újpest (1920-ban 56.489 lakos) is, mely 1831-ben létesült és amely táblázatunkon szintén igen alacsony számmal (0.73) szerepel. Viszont Túrkeve (1920-ban 12.973 lakos), Hajdúböszörmény (1910-ben 28.159 lakos) és Csongrád (1910-ben 25.196 lakos) jellegzetes mezőgazdasági települések. Az átlagalatti tehetségszámú helységek között általában egy sincs, mely régebbi kultúrközpont volna. Ezzel szemben a relatíve legtöbb tehetséggel dicsekvő városok általában régi kultúrközpontok sok régi, híres iskolával, számos hivatallal, nagyobbrészt iparos és kereskedő lakossággal és aránylag nagyszámú intelligenciával, műveltebb, nagyobb kultúrigényű családdal. Így Késmárk (1910-ben 6317 lakos) ősi város, mely a tatárjárás után épült újra. Fontos ipari és kereskedelmi központ, van főgimnáziuma, polgári fiú- és leányiskolája, felsőkereskedelmi iskolája, szövőipari szakiskolája, kereskedelmi tanonciskolája és értékes könyvtára. Hasonló jellegű Lócse (1910-ben 7528 lakos) is, melyet szintén elpusztítottak a tatárok, majd 1242-ben újjáépült. Ugyancsak híres iparos és kereskedő város főgimnáziummal, főreáliskolával, felsőbb leányiskolával, polgári leányiskolával, kertészeti iskolával, iparostanonciskolával és igen sok hivatallal. Nagyenyed (1910-ben 8663 lakos) hasonlóképpen ősi kereskedelmi és kultúrközpont a híres Bethlen-kollégiummal, Veszprém (1910-ben 14.792 lakos) még Szent István idejéből származó püspöki székhely főleg iparos és kereskedő lakossággal, hittudományi főiskolával, főgimnáziummal, tanítóképzővel, felső kereskedelmi iskolával, polgári fiú- és leányiskolával, több nevelőintézettel és kolostorral. Rimaszombat (1910-ben 6912 lakos) szintén régi iparos és kereskedő város, mely már a XIII. században fennállott. Eperjest (1910-ben 16.323 lakos) a monda szerint még Vak Béla alapította. Lakossága főleg iparral és kereskedelemmel foglalkozik. Van híres evangélikus kollégiuma, mely joglíceumot, teológiai akadémiát, tanító- és tanítónőképzőt, továbbá polg. leányiskolát foglal magában. Van továbbá kir. főgimnáziuma, leány-

nevelőintézete, görög katolikus püspöki hittani intézete, 3 tanítóképzője, polg. iskolája, gör. kat. kántorképzője, kisdedővönőképző intézete, tanonciskolája. A többi tehetségben gazdag helységek is általában régi kultúrközpontok, nagyobb részben iparos és kereskedő lakossággal, számos tanintézettel és sok hivatallal.

Bizonyára nem csalódunk, ha a fentebb megnevezett adottságokban keressük az egyes helyek tehetségihiányának, illetőleg tehetségbőségének legfőbb magyarázatát.

Végül felmerülhet az a kérdés, hogy mennyiben tulajdoníthatók az egyes helyek tehetség viszonyai az ottani *törzsökös lakosság* hosszú nemzedéksor óta biológiailag öröklődő tehetségállományának, illetőleg mennyire szerepelhetnek abban az idők folyamán másfelől *bevándoroltak*. Az ugyanis korántsem magától értetődő, hogy az ősi városok újabb lakossága tisztán a régi lakosság leszármazottja. Hiszen hazánk viszontagságos történetében éppen nem voltak ritkák a nagyarányú vándorlások, amelyek a lakosság gyakori keveredését idézték elő. Különösen a török veszedelem hozott létre hatalmas vándorlásokat, keveredéseket. Először a török elől menekült a hódoltsági területek lakossága biztonságosabb területekre, majd innen indult meg a török kiűzése után óriási vándorlás a törökök által szinte lakatlanná tett területekre. Az iparosodás, főleg a gyáripar fejlődésével, a közlekedési eszközök tökéletesedésével kisebb-nagyobb belső vándorlás pedig szinte állandósult, sőt fokozatosan nagyobb arányokat öltött. Már ebből is valószínűnek látszik, hogy az egyes helyek tehetséges szülőttei nem tisztán az ottani őslakosság utódai, biológiai örökségük hordozói. Hogy milyen arányban szerepelhet az egyes helyek tehetségállományában az ősi lakosság és az újabban betelepettek vére, annak pontos megállapítása sokezer családfa felkutatását igényelné, ami természetesen megoldhatatlan feladat. Hogy mégis hozzávetőlegesen mekkora arányú elvándorlásokkal kell itt számolnunk, arra nézve a következő vizsgálatot végeztem:

Összeállítottam válogatás nélkül vett 345 szegedi főiskolai hallgatónak, valamint elődeiknek születési helyeire vonatkozó adatait, összesen négy nemzedékre, tehát a XIX. század elejére visszamenőleg. Minthogy a tehetségterképemen szereplő tehetség-

2. táblázat. A nemzedékek születési helyeinek megoszlása községek szerint.

Nemzedékek	A születési hely községek szerint														Összesen	
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N		P
A vizsgált személy .	345	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	345
Szülők	254 36-83%	283 41-00%	153 22-17%	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	690
Nagyszülők .	347 25-14%	332 24-06%	214 15-51%	219 15-87%	139 10-07%	76 5-51%	19 1-38%	—	—	—	—	—	—	—	—	1380
Dédszülők .	420 15-22%	410 14-85%	191 6-92%	175 6-34%	136 4-93%	117 4-24%	85 3-08%	58 2-10%	38 1-37%	22 0-81%	9 0-32%	3 0-11%	3 0-11%	2 0-07%	1091 39-33%	2760

3. táblázat. A nemzedékek születési helyeinek megoszlása vármegyék és országok szerint.

Nemzedékek	A születési hely vármegyék szerint											Összesen	A születési hely országok szerint						Összesen	
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K		?	A	B	C	D	E		?
A vizsgált személy .	345	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	345	—	—	—	—	—	—	345
Szülők	392 16-83%	235 34-05%	61 8-84%	—	—	—	—	—	—	—	—	—	690	672 17-40%	17 2-46%	1 0-14%	—	—	—	690
Nagyszülői .	650 17-10%	376 27-25%	192 13-91%	82 5-94%	35 2-54%	10 0-73%	1 0-07%	—	—	—	—	—	1380	1290 14-13%	42 3-05%	5 0-36%	—	—	—	1380
Dédszülők .	904 32-77%	331 11-99%	201 7-28%	116 4-2%	64 2-35%	26 0-94%	9 0-33%	3 0-11%	2 0-07%	1 0-03%	1 0-03%	1 0-03%	1102	579 17-21%	66 2-39%	7 0-25%	3 0-11%	3 0-11%	3 0-11%	1102

geknek túlnyomó része, közel 90%-a a XIX. és XX. századból származik, a távolabb visszamenő vizsgálódás egyrészt szükségtelenek látszott, másrészt nagyobb nehézségekkel is járt volna. Az említett főiskolások az ország legkülönbözőbb helyeiről származnak, bár nagyjából mégis a csonka ország területéről. Továbbá képviselve vannak közöttük a legkülönbözőbb társadalmi rétegek gyermekei a napszámosok és kisgazdák fiaitól magasrangú katonatisztek és egyetemi tanárok gyermekeiig, így tehát vizsgálati anyagom az országos átlagot eléggé megközelítheti.

Az adatok feldolgozásánál A-val jelöltem a vizsgált egyén születési helyét, B-, C-, D ...-vel pedig az elődöknek attól esetleg eltérő születési helyeit. Az így nyert adatokból kitűnt, hogy már a szülőknél is jelentékeny többsége, 63.17%-a, más községből származik, mint a vizsgált egyén. A további elődökre visszamenve pedig a születési helyek mindjobban szétszóródnak, úgyhogy egyeseknél a négy nemzedék születési helyei összesen 14 helysére oszlanak szét, mint ezt a 2. táblázat mutatja. És, hogy itt túlnyomórészt nem csak a szomszéd községekről van szó, kitűnik a születési helyeknek megyék szerinti összeállításából, mely ugyancsak erős szóródást mutat. Itt is már a szülők átlagának csaknem fele, 43.17%-a más megyéből származik. (L. 3. táblázat.) Viszont a külföldről származott elődök száma aránylag csekély (1. 3. táblázat), ami arra vall, hogy az utolsó évszázad folyamán inkább csak nagy belső vándorlás ment végbe hazánkban.

Ha azonban az országban ily nagyarányú állandó vándorlás folyik, ez arra mutat, hogy egyrészt a lakosság mindjobban keveredik, az átöröklési anyag biológiai állománya mindinkább kiegyenlítődik. Másrészt így az egyes helyek tehetséges szülötteiben is általában nem csupán az illető hely őslakosságának vére csergedez, hanem sok egyéb hely szülötteinek vére keveredik. Minthogy pedig e nagyarányú vándorlás, keveredés ellenére is az egyes helyek tehetséges szülötteinek arányszáma feltűnő, olykor többszázszoros, sőt közel ezerszeres eltéréseket mutat, ebből arra következtethetünk, hogy a tehetségek számának alakulásánál igen nagy szerepet játszik az illető hely szelme, a *genius loci*, az elődöktől a helynek ajándékozott szellemi

hagyaték, amely tehát a biológiai örökség mellett éppen nem elhanyagolható tényező.¹

(Szeged.)

Somogyi József.

¹ Nem fejezhetem be munkámat anélkül, hogy e helyen is hálás köszönetet ne mondjak azoknak a kedves tanítványaimnak, kik e vizsgálódásaimnál felmerült rengeteg adat összegyűjtésében készséggel segítségemre voltak. Különös köszönettel tartozom *Némedy* Izabella, *Kary* Erzsébet és *Szabóné, Fehérvári* Aranka tanár úrnőknek, volt gyakornokaimnak, kik az adatok összeállításában voltak nagy segítségemre, továbbá *Hegymegi Kiss* Magdolna főisk. hallgatónak a térkép megrajzolásának fáradságos munkájáért.